

О. О. Міненко

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка

МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНА ПРОДУКЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена актуальній для сучасної психології проблемі формування особистості дітей дошкільного віку та ролі у даному процесі сучасної мультиплікаційної продукції.

У статті подано теоретичний аналіз проблеми особливостей розвитку особистісної сфери дошкільників. Одним з провідних факторів формування особистості дошкільників визначено сучасну мультиплікаційну продукцію. Проведено експериментальне дослідження впливу сучасної мультиплікаційної продукції на формування особистості дошкільників. Результатом експериментального дослідження стало підтвердження гіпотези про те, що більшість сучасних мультфільмів негативно впливають на особистісну сферу дошкільників.

Ключові слова: особистісна сфера дошкільників, психологічний аналіз мультфільмів, механізми впливу мультфільмів на особистість.

Постановка проблеми. Дошкільний вік у психологічній науці визначається як період активного розвитку та формування особистості дитини. Поява на початку даного вікового етапу самосвідомості і подальший процес її розвитку веде до появи ряду значних новоутворень в особистісній сфері дошкільника. У даному процесі серед основних факторів, які впливають на формування особистості дітей дошкільного віку, найголовнішими є сімейне виховання, перш за все приклад батьків, вплив найближчого соціального оточення (дорослих та однолітків), вплив засобів масової інформації (ЗМІ), дитячої літератури, мистецтва тощо. Серед ЗМІ найбільш впливовими на дітей дошкільного віку є мультфільми, оскільки вони відповідають віковим особливостям дошкільника і займають найбільшу частину часу і уваги дітей даного віку серед інших видів ЗМІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування особистісної сфери в дошкільному віці знайшла своє відображення в роботах Д. Ельконіна, Л. Божович, В. Зеньківського, Г. Люблінської, І. Бега, Р. Павелківа, М. Савчина та інших. Особливості розвитку особистості дошкільника в сучасному соціопросторі, і зокрема, формування ціннісних орієнтацій дітей, висвітлено в роботах Т. Піроженко.

У сучасній психологічній науці проблема впливу мультиплікаційної продукції на психічний розвиток дітей, на жаль, не має широкого кола наукових досліджень. Серед найбільш ґрунтовних робіт слід виділити роботи В. Абраменкової, А. Богатирьової, Т. Шишової, І. Медведєвої, М. Аромашта, І. Тимошиної та А. Морозової. В даних роботах доведено, що більшість сучасних мультфільмів чинить негативний вплив на

певні аспекти психічного розвитку дітей дошкільного віку.

Отже, **метою** даної статті є теоретичний та експериментальний аналіз проблеми впливу сучасної мультиплікаційної продукції на формування особистості дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи період дошкільного дитинства, Д. Ельконін зазначає, що протягом даного вікового етапу дитина проходить величезний шлях розвитку – від відділення себе від дорослих («Я сам») до відкриття свого внутрішнього життя, самосвідомості [1].

Як зазначає Р. Павелків, розвиток особистості дитини охоплює такі якісні зміни:

1) розуміння дитиною навколишнього світу, усвідомлення свого місця в ньому, що породжує нові мотиви поведінки, під впливом яких вона здійснює свої вчинки;

2) розвиток почуттів і волі, що забезпечують дієвість мотивів, стійкість поведінки, її незалежність від зовнішніх обставин.

Значну роль в процесі формування особистості дошкільників цей автор відводить взаємостосункам з дорослими. Основний вплив дорослих на розвиток особистості дитини полягає в організації засвоєння нею моральних норм, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Найсильніше на дитину впливає поведінка близьких їй людей. Вона наслідує їх, переймає їхні манери, запозичує в них спосіб оцінювання людей, подій, речей. Однак цей вплив не обмежується близькими людьми. Дитина дошкільного віку знайомиться з життям дорослих людей, спостерігаючи за тим, як вони працюють, слухаючи розповіді, казки, переглядаючи мультфільми, фільми тощо [2].

За твердженням Б. Еріксона, Я-концепція у своєму розвитку долає вісім стадій, три з яких припадають на дошкільне дитинство:

1) від народження до 18-ти місяців закладаються основи особистісного розвитку людини;

2) від 1,5 до 3–4-х років дитина вже усвідомлює свою індивідуальність і себе як активну істоту. Однак її життєва активність не завжди є позитивною, що спричинює осуд у дорослих. Головний позитивний результат розвитку на цій стадії – досягнення почуття незалежності. Дитина стає відносно самостійною, поступово звільняється від постійної опіки дорослого, починає усвідомлювати себе автономною істотою, намагається все робити по-своєму. Вона часто промовляє: «Я сам (сама)!». Прагнення дошкільника до автономності виражається в експериментуванні та самоствердженні, що часто призводить до сутичок з батьками. Наслідком таких конфліктів нерідко стає почуття невпевненості у своїх силах, автономності, що позначається на подальшому розвитку дитини.

3) приблизно у 4 роки у дитини з'являються перші уявлення про те, якою вона може стати людиною. У цей час активно розвивається пізнавальна діяльність малюка, головною рушійною силою якої є допитливість. Дошкільник виявляє більшу впевненість, самостійність, прагне розширити своє соціальне оточення. Всі ці процеси потребують особливої уваги батьків, які повинні вберегти її від можливої появи почуття вини за свою допитливість і активність, щоб не позбавити дитину ініціативності. Для формування в малюка позитивної самооцінки потрібно, щоб його самосвідомість не набувала руйнівної якості самоприпущення.

Я-концепція як психологічне новоутворення стає стійкою, якщо самооцінка дитини формується в результаті виявлення у себе якостей, рис, які відрізняють її від інших людей; у неї виникає здатність до рефлексії, внаслідок чого вона починає усвідомлювати, як сприймає її оточення [2].

Ще одним значущим аспектом формування особистості дітей дошкільного віку є формування базового уявлення про світ та своє місце в ньому, тобто формування «моделі світу». Це є одним з головних завдань життя дитини до 7 років. Дана модель світу включає в себе базові уявлення про основні аспекти життя людини: модель сімейних стосунків на рівнях «чоловік-дружина», «батьки-діти», «батьки-діти-прабабки (дідусі та бабусі)», модель взаємостосунків між статями, модель широких соціальних стосунків (ставлення до інших людей), моделі ставлення до природи, до світу речей, до матеріальних і духовних цінностей, до праці, мистецтва тощо. Крім того, важливим аспектом формування у дитини «моделі світу» є не тільки отримання базових уявлень про основні

життєві цінності світу, в якому живе дитина, а й формування загального ставлення до нього та інтерпретація світу як «позитивного» чи «негативного», як «дружелюбного» чи «ворожого» до дитини. В основі даних моделей лежать провідні життєві цінності, які дошкільник отримує з різних джерел інформації: спілкування з батьками і спостереження за ними, спілкування з іншими дорослими та однолітками, засоби масової інформації, література, театр тощо.

Отже, процес формування особистості дошкільника є досить активним та багатовекторним, і одним з провідних факторів, який впливає на даний процес, є засоби масової інформації, зокрема мультфільми.

Неодноразово психологічні дослідження доводили негативний вплив більшості сучасних мультфільмів на психіку дітей (В. Абраменкова та А. Богатирьова, І. Медведєва та Т. Шишова, І. Тимошина та А. Морозова, М. Аромаштам, Н. Шикирова, Strasburger & Hogan).

Так, В. Абраменкова та А. Богатирьова підкреслюють, що більшість сучасних мультфільмів формують у дітей агресивні та асоціальні форми поведінки [3]. В роботах Шишової Т., Медведєвої І., присвячених впливу сучасних мультфільмів на психіку дітей, зазначено, що сучасні мультфільми формують деструктивні цінності та асоціальні форми поведінки: агресивність, неповагу до старших, всюдозволеність, егоїзм, руйнування цінностей дружби та любові тощо [4].

В дослідженні Гордієнко Д.О., Коваленко В.В. експериментально доведено, що сучасні мультфільми, зокрема американського та японського виробництва, підвищують рівень тривожності дітей [5]. І.М. Тимошина, А.В. Морозова, аналізуючи сучасні мультфільми, звертають увагу на те, що більшість з них викликає у дітей гіперактивність, агресію по відношенню до однолітків, неслухняність по відношенню до батьків та вихователів [6].

Розглянемо більш докладно механізм впливу мультфільмів на формування особистості дошкільника. Як відомо, одним з провідних механізмів формування особистості дошкільників є наслідування. Перш за все дошкільники наслідують особистісні риси та поведінку близьких людей – батьків, братів і сестер, прабатьків. Але значущими зразками для наслідування стають і герої мультфільмів, особливо у сучасному суспільстві, коли живе безпосереднє спілкування з батьками все більше замінюється на «спілкування» з героями мультфільмів. Спостерігаючи за улюбленим мультиплікаційним героєм, дитина наслідує його особистісні риси, на його прикладі вчиться моральним нормам, переживає моральні почуття, наслідує зразки поведінки. Як стверджують спеціалісти в галузі дитячої психології, дошкільникам для пра-

вильного формування моральної свідомості необхідно навчитись мислити альтернативно: «добро» і «зло», «добре» і «погано». Саме категоричність моральних імперативів лежить в основі формування моральності дитини. Тому дуже важливо, щоб улюблений герой був абсолютно позитивним, а його вчинки абсолютно позитивними завжди і всюди. Відповідно, якщо герой може в одних ситуаціях чинити позитивно, а в інших негативно, якщо може бути і добрим, і злим одночасно, то у дошкільника не сформується система особистісних моральних уявлень і переконань, а отже, і не формується позитивно спрямована особистість дитини. На жаль, сучасна мультиплікаційна продукція досить часто представляє героїв, моральність яких досить амбівалентна, а то й просто відсутня. Зважаючи на те, що дітям дошкільного віку властиве некритичне наслідування як основний механізм засвоєння досвіду, наслідування негативних або амбівалентних героїв може стати і стає сьогодні значною проблемою у формуванні особистості дошкільників.

Нами було проведено експериментальне дослідження впливу сучасної мультиплікаційної продукції на формування особистості дошкільників. У дослідженні взяли участь 124 дитини віком від 4 до 6 років. На першому етапі ми проводили анкетування дітей дошкільного віку з метою з'ясування найбільш улюблених ними мультфільмів і улюблених героїв цих мультфільмів. На основі даних анкетування ми побудували рейтинг улюблених героїв мультфільмів, яким сучасні дошкільники віддають переваги. На другому етапі ми піддавали найбільш популярних серед дошкільників героїв мультфільмів психологічному аналізу з метою з'ясування тих основних особистісних рис і цінностей, які вони транслюють, яку поведінку демонструють в якості норми.

Психологічний аналіз головних героїв включав аналіз рис характеру та провідних цінностей головного героя, моральну спрямованість образу головного героя (позитивний, негативний чи амбівалентний образ), типові форми його поведінки. Як зазначалось вище, психологічною особливістю дошкільного віку є провідна роль механізму наслідування у процесі формування особистості. Дитина прагне наслідувати всіх, кого вона сприймає як позитивних особистостей. Перш за все це близькі дорослі: мама, тато, брати, сестри, дідусі, бабусі і так далі. Їх дитина сприймає безумовно позитивно і, відповідно, також безумовно наслідує їхні риси характеру, цінності, поведінку і так далі. Під час перегляду мультфільмів для дитини об'єктом наслідування стають головні герої, яких вона через свої вікові особливості сприймає теж безумовно позитивно. Відповідно, риси характеру, поведінка, цінності головних героїв активно наслідуються і засвоюються дитиною.

Проведене анкетування дало можливість виявити головних улюблених героїв мультфільмів в досліджуваній групі дошкільників і побудувати їхній рейтинг. Нижче подано психологічний аналіз перших шести позицій рейтингу головних героїв мультфільмів.

Лунтик (мультфільм «Лунтик») – герой на перший погляд позитивний, має позитивні риси характеру (доброта, співчуття, прагнення допомогати). Але при цьому він має і такі риси, які навряд чи приваблять дошкільника і викличуть бажання його наслідувати, – незграбність, некітливність, певна загальмованість. Це робить його образ психологічно блідим і нівелює ті позитивні риси, які б могли стати об'єктом для наслідування. Крім того, ті моральні аспекти, які автори хотіли б реалізувати, не прослідковуються яскраво в анімаційній формі, а просто проговорюються в кінці кожної серії. Це теж не враховує вікових особливостей дошкільника, оскільки моральні образи в цьому віці повинні бути наочними, а не вербально декларованими.

Маша (мультфільм «Маша і Ведмідь»). Головна героїня – вкрай неслухняна, егоїстична, виявляє яскраву неповагу до дорослих, має агресивні і навіть вандалістичні прояви. Руйнується зв'язок людей з живою природою, показуючи дитині, що навколишній світ і все, що у ньому живе – всього лише засоби для досягнення своєї мети. При цьому негативна поведінка героїні не карається, що формує негативні форми поведінки у юного глядача.

Майнкрафт (мультфільм «Майнкрафт»). Жахливим є зовнішній вигляд героя, він взагалі не має обличчя. Щодо рис характеру, то головний герой безтурботливий, демонстративний, мстивий, нестриманий, часто робить абсолютно безглузді речі, цінує суто матеріальні цінності. Аморальною є лексика головного героя.

Пеппа (мультфільм «Свинка Пеппа»). Головна героїня – психологічно розбещена, неслухняна, груба, не поважає дорослих (зокрема, тата), егоїстична. Не допомагає своїм рідним. Дискредитує образ батька (для неї він нікчемний, незграбний та невдаха, є об'єктом для насмішок, донька називає його «дурним», дорікає за зайву вагу). Інші персонажі тільки захоплюють таке зневажливе ставлення до батька.

Губка Боб (мультфільм «Губка Боб»). Яскравими рисами головного героя є жадність, заздрість, лінь, тупість, якою він ще і пишається, гордість та гнів. У ставленні до інших він виявляє егоїзм, агресію, помсту, нечутливість до стану і потреб іншого. Орієнтований суто на матеріальні блага. Насмішки і образа одне одного є нормою у стосунках героїв мультсеріалу.

Том і Джері (мультфільм «Том і Джері»). Цікавим щодо нашого дослідження є той факт, що діти, називаючи головних героїв даного мульт-

фільму, не виділяли когось одного, а називали обох. Даний факт, на нашу думку, свідчить про те, що діти не виділяють «позитивного» і «негативного» героя даного мультфільму, а сприймають їх однаково. І це закономірно, адже обом головним героям притаманні такі особистісні риси, як злість, прагнення до помсти, безжалісність, бездумність у звершенні дій щодо інших. Головна ідея у взаємостосунках з іншими: «Якщо тобі зробили погано, зроби у відповідь ще гірше». При цьому все це відбувається весело, що викликає у юних глядачів бажання наслідувати жорстоку, неморальну поведінку героїв.

Для узагальнення отриманих даних та визначення типу зразка для наслідування дітей всіх героїв з обраних мультфільмів було поділено на три групи: позитивні, негативні, амбівалентні. До позитивних ми віднесли тих героїв, що поведуть себе завжди відповідно до моральних і соціальних норм, мають позитивні риси особистості та здійснюють позитивні вчинки. До негативних героїв належать ті, які поведуть себе невідповідно до моральних і соціальних норм, невиховані, мають негативні риси особистості та здійснюють негативні вчинки. До амбівалентних героїв ми відносимо тих, що можуть поводити себе і позитивно, і негативно, виховано та невиховано, можуть мати як позитивні, так і негативні риси, здійснювати і позитивні, і негативні вчинки. Відповідно, сприймаючи таких героїв, дитина не отримує однозначного позитивного зразка для наслідування, моральні та соціальні норми стають розмитими у свідомості дитини, що негативно впливає на розвиток її особистості. Також нами було виявлено групу дітей, які не вказали улюбленого героя мультфільму, а назвали сам мультфільм. Можна припустити, що ці діти не розуміють повноцінно змісту мультфільму, тому їм важко обрати улюбленого героя. Цю категорію дітей ми виділили окремо. Отримані дані щодо вибору улюбленого героя представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Вибір улюбленого героя

Вибір героя мультфільму	Абс.	%
Позитивний герой	27	22
Негативний герой	52	43
Амбівалентний герой	25	20
Не визначено героя	20	15

За даними таблиці, можна зробити висновок, що лише 27 дошкільників із 124 обирають позитивного героя в якості улюбленого, що становить

22%. 52 дошкільника, що становить 43%, обрали негативного героя як улюбленого, 25 дошкільників (20%) обрали амбівалентного героя, а 20 дітей (15%) взагалі не визначилися з улюбленим героєм. Отже, на жаль, більшість дошкільників (63%) обрали в якості прикладу для наслідування негативних та амбівалентних героїв, що, безумовно, негативно впливає на формування особистості та весь психічний розвиток дітей даної вікової категорії.

Висновки. Отже, результати проведеного нами експериментального дослідження свідчать про те, що більшість найбільш популярних серед дошкільників сучасних мультфільмів здійснює негативний вплив на психіку дітей даного віку, і зокрема, на розвиток особистості дошкільників. Отримані емпіричні дані свідчать про те, що у більшості дітей дошкільного віку в якості зразка для наслідування обрано мультиплікаційних героїв, вплив яких на особистість є або негативним або амбівалентним.

Отже, проблема формування особистості дошкільників і вплив на даний процес мультиплікаційної продукції є досить актуальною та багатоаспектною і потребує сьогодні значної уваги з боку психологів, педагогів, сім'ї, дошкільних закладів, держави в цілому.

Література:

1. Эльконин Д.Б. Детская психология: Учеб. пособие / Под ред. Эльконина Д.Б. Москва : Академия, 2007. 194 с.
2. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
3. Абраменкова В., Богатырева А. Дети и телевизионный экран. Воспитание школьников. 2006. №6. С. 28–31.
4. Медведева И., Шишова Т. «Кто соблазнит малых сих...»: СМИ против детей. Москва : Изд-во «Христианская жизнь», 2006. 320 с.
5. Гордієнко Д.О., Коваленко В.В. Вплив анімаційних фільмів на рівень тривожності дітей молодшого шкільного віку. *Вісник ДНУ. Серія «Педагогіка і психологія»*. Вип. 18. Т. 20. Дніпропетровськ : 2012. С. 57–65.
6. Тимошина И.Н., Морозова А.В. Влияние мультфильмов на психическое развитие ребёнка. *Справочник педагога-психолога. Детский сад*. 2013. № 5. С. 49–58.
7. American Academy of Pediatrics. Children, Adolescents, and the Media *Pediatrics*. 2013. Vol. 132, No.5, November, P.958–961. DOI: 10.1542/peds.2013_2656.

Миненко О. О. Мультипликационная продукция как фактор формирования личности детей дошкольного возраста

Статья посвящена актуальной для современной психологии проблеме формирования личности детей дошкольного возраста и роли в данном процессе современной мультипликационной продукции

В статье представлен теоретический анализ проблемы особенностей развития личности дошкольников. В качестве одного из ведущих факторов формирования личности дошкольников выделена современная мультипликационная продукция. Проведено экспериментальное исследование влияния современной мультипликационной продукции на формирование личности дошкольников. Результатом экспериментального исследования стало подтверждение гипотезы о том, что большинство современных мультфильмов негативно влияют на личностную сферу дошкольников.

Ключевые слова: личностная сфера дошкольников, психологический анализ мультфильмов, механизмы влияния мультфильмов на личность.

Minenko O. O. Multiplication as a shaping factor of personality development in pre-school children

Topical issue of personality development in pre-school children and the role of multiplication in this process are shown in this article.

The article provides theoretical analysis of pre-schoolers` personality sphere developmental. Modern multiplication is identified to be one of major factors for personality development in pre-school children. An experimental research on the influence of modern multiplication personality development in pre-school children was conducted. As a result, the hypothesis that most of modern multiplication negatively influence pre-school children`s personality sphere.

Key words: personality sphere of pre-school children, psychological analysis of multiplication, mechanisms of the influence of animated cartoons on mentality.